

KÖNYVTARI ÉS INFORMÁCIÓS RENDSZERÜNK FOLYÓIRATBÁZISÁRÓL

Papp István

Országos Könyvtárügyi Tanács

Nem válik szakmánk becsületére, hogy csak egy sokk (ld. lapunk e számában *Wix Györgyné* és *Sárdy Péter* írását) hatására kerültek ismét figyelmünk középpontjába a folyóiratok, illetve az a kérdésköteg, amely e dokumentumtípus könyvtári és információs kezelését és hasznosítását öleli fel.

Ezt a szakmai mulasztást szeretné most némileg jóvátenni a TMT szerkesztősége, amikor arra vállalkozik, hogy az elkövetkező időszakban napirenden tartja ezt a kérdéskört, és sokoldalú feldolgozására törekszik, számítva az érdekelt szakemberek széles táborának tevékeny közreműködésére. Az a benyomásunk ugyanis, hogy az elmúlt időszakban nem fordítottunk kellő figyelmet e dokumentumtípus jellegzetességeinek s a vele kapcsolatos tevékenységeknek elméleti tisztázására, s azon túl, hogy nyomatékosan deklaráltuk fontosságát, megelégedtünk a napi tennivalók rutinszerű végzésével. Ezért bár igaz, hogy a TMT vállalkozásához apropót egy sokak által megkérdőjelezett, ám ismerve az objektív körülményeket, másképpen aligha elvégezhető folyóirat-csökkentési akció adott, olyan feladat ez, amelynek teljesítése már régóta esedékes volt. Valójában még addig sem jutottunk el – egy-két tiszteletreméltó kivételtől, mint pl. az ISBD/S magyarításától eltekintve –, hogy megpróbáltuk volna magunkra alkalmazni a szakirodalomban és a szakmai gyakorlatban már régóta közkinccsel képező eredményeket.

Jelen írás beköszöntője kíván lenni azoknak a cikkeknek, amelyek a következő számokban a folyóiratkérdés egyik vagy másik aspektusát tárgyalják. Először ugyan csak egy különszámot kívánt szentelni e célra a szerkesztőség, de a tematika áttekintése után úgy döntött, hogy inkább a fentebb jelzett megoldást választja. A következőkben tehát röviden, a teljesség igénye nélkül és jelzésszerűen számba vesszük a feldolgozásra váró témákat, mégpedig kettős céllal: hogy *olvasóink megtehessek észrevételeiket a tematikához, s hogy bejelentkezhessenek egy-egy kérdés kidolgozására*. Természetesen a tudományos–műszaki tájékoztatás szempontjából közelítjük

meg a folyóirat-problematikát, de sok esetben olyan témák is felmerülhetnek, amelyek a könyvtári–tájékoztatói rendszer egészét illetve egyéb szektorait is érintik.

Az első feladatot mindjárt a *folyóirat mint dokumentumtípus* jellegzetességeinek körüljárása jelenti. Talán érdemes lenne ismét elvégezni a folyóiratok tartalmi és formai tipizálását, jellemző jegyeiket leírni, s ezek alapján kategorizálni őket. Az egyszerű leírason túl célszerű lesz megvizsgálni a folyóiratok életjelenségeit, elsősorban az általuk reprezentált tudományágak, szakterületek illetve szakmai tájékoztatói és művelődési igények fejlődésével, változásával összefüggésben. Milyen tényezők játszanak szerepet egy-egy új folyóirat indulásában, kibontakozásában, elhalásában? Miért tartja magát egyik folyóirat évtizedeken, sőt hosszabb időszakon át, miért fullad ki a másik? Ugyanazon a szűkebb szakterületen megjelenő folyóiratok hogyan kezelik az éppen divatos témákat? Milyen az átfedés közöttük? Figyelmet érdemelnének a folyóiratokat megjelentető *kiadók* is: szakmai hitelképességük, megbízhatóságuk; földrajzi és szakterületi megoszlásuk; az általuk megjelentetett folyóiratok száma; szerkesztési gyakorlatuk stb. S hogyan is állunk a *folyóiratcímek növekvő számával*? Az ijesztő növekedés mennyiben köszönhető az eddig szerényebb mértékben publikáló országok előretörésének? Itt kellene foglalkozni a *mikroformák szerepével* is. S ne feledkezzünk meg a legfontosabbról, vagy legalábbis a „zsebbevágóról”: *hogyan alakul* – emelkedik – *a folyóiratok ára*? Országonként? Szakmánként? Nyelvtérületenként? Kiadónként?

Talán a legnehezebb, de a legaktuálisabb tennivalót jelenti a *hazai könyvtárak által gondozott folyóiratbázis* elméleti és gyakorlati kérdéseinek tisztázása és megoldása. Kár lenne tagadni, hogy az anyagilag viszonylag felhőtlenebb években meglehetősen ösztönösen alakult az egyes könyvtárak folyóiratállománya, s éppen csak kezdeti lépések történtek – ha történtek – egy tudatosan összehangolt országos beszerzési, gyűjteményalakítási, megőrzési politika megvalósítására a folyóiratok

vonatkozásában. Ezért sürgetőnek látszik kidolgozni azt a koncepciót, amely lehetővé teszi az országos folyóiratbázis restrukturálását, figyelemmel az egyes szakterületekre, a használói igényekre, a könyvtári és információs szolgáltatásokra stb. Ez a koncepció szolgálhat aztán alapjául a mindennapi koordinációs–kooperációs tevékenységnek. Olyan problémákat kell ennek érdekében megoldani, mint az egyes szakterületek mag-folyóiratai körének megállapítása, méghozzá nem általában, hanem itteni és mostani érvénnyel, azaz Magyarországon és a 80-as, 90-es években; az optimális ellátottság érdekében mennyiben kell túlmenni a mag-folyóiratokon az országos (esetleg még regionális) szinten biztosítandó választékot illetően; a mag-folyóiratok és a választékot növelő folyóiratok megoszlása a különböző típusú és földrajzi elhelyezkedésű könyvtárak között; mi lehet a gyűjteményépítési koordináció legelőnyösebb szervezete, milyen szabályozókra van szükség az országos, a helyi és az egyéni érdekek lehető legkisebb sérelmekkel járó kompromisszuma létrejöttéhez; milyen együttműködés képzelhető el a nagyobb, városi és megyei közművelődési könyvtárak, valamint a környezetükben működő szakkönyvtárak között egy-egy körzet egységes folyóiratállományának felépítésében, különösen ami a határterületi, sokhelyütt szükséges, de nem főprofilba vágó folyóiratokat illeti; a hiánytalan folyóiratsorozatok követelményét dogmaként kell-e kezelni, vagy pedig egyes, erre kijelölt és országos feladatokat vállaló gyűjteményeket kell-e megbízni e feladattal? Vagy létrehozhatjuk-e az országos folyóiratkönyvtárat? Ha igen, érdemes-e kurrens folyóiratokkal is felszerelni a könyvtárközi kölcsönzés céljára, vagy elégedjünk-e meg egy átfogó, de csak visszamenőleges évfolyamokat tartalmazó gyűjteménnyel? Vagy inkább szakterületenként lenne célszerű megszervezni ezt az aktív tárolókönyvtárat? S mindezzel összefüggésben meg kell fogalmazni és meg kell válaszolni a selejtezés, a restaurálás, az archiválás, a mikroformátum-készítés kérdéseit is.

A folyóiratok *különbőféle szintű feltárása terén* is akad elég szembenézni való probléma. Az új leírási szabvány következményeit minél előbb át kell gondolni a könyvtári–dokumentációs tevékenység különböző szakaszai szempontjából. Eljött az idő arra, hogy felmérjük az ISDS hatását a hazai folyóiratkezelési gyakorlatra; ez azonban nemcsak a feldolgozást érinti, hanem az állományépítést és a használatot is. Meg kell oldanunk a hazai folyóiratbázis számítógépes kezelését (ezen belül is elsősorban a külföldi folyóiratok központi címjegyzékét) s a folyóiratgyűjtemények közötti telekommunikációs kapcsolatok kiépítését. Valójában még mindig megoldatlan vagy legalábbis szervezetlen a hazai folyóiratok kurrens és retrospektív repertorizálása. Nem érvényesül még kellőképpen a szakterületi és a regionális metszet, nem alakult ki munkamegosztás a magyar folyóiratok közleményeinek feldolgozásában, különös tekintettel a használói igények széles színpéjére (a szakirodalmi

tájékozódástól a képzésen keresztül a művelődésig). Nincs tervünk még a fontos folyóiratok visszamenőleges évfolyamai repertóriumainak az elkészítésére sem.

S végül csak utalásszerűen egy nagy, önálló problémakörrel, a *folyóiratirodalomra alapozott információs szolgáltatásokról*: első és legfontosabb tisztázandónak azt érzem, hogy mi is a nagy, nemzetközileg elismert, hazánkban is rendszeresen használt információs szolgáltatások és az idehaza, saját erőnkől előállított szolgáltatások viszonya. Melyek azok a szolgáltatások, amelyeket föltétlenül magunknak kell produkálnunk, s melyek azok, amelyek csak dokumentációs üresjáratot jelentenek? Hogyan lehetne még inkább, közvetlenül vagy közvetve hasznosítani a külföldről beszerzett, vagy külföldön online hozzáférhető szolgáltatásokat? Milyen hatásuk van ezeknek egész folyóiratgyarapítási politikánkra, gyűjteményszervezési gyakorlatunkra, használóink igényeire és ellátására?

S tudunk-e eleget *folyóiratbázisunk használatáról*? Talán egyetlen más dokumentumtípus esetében sem kell számolni a használat oly sokféleségével, mint éppen esetükben. Más-más igényeket elégít ki, más-más szerepe van a szakmai tájékozódásban a legfrissebb számok röpke átlapozásának (amit nem pótol semmiféle SDI- vagy *current contents*-szolgáltatás), a szűkebb szakterület vezető folyóiratainak számonkénti rendszeres átolvasásának, egy-egy közlemény visszakeresésének és áttanulmányozásának, nem is szólva a dokumentációs–információs feldolgozás közbeiktatása révén megvalósuló közvetett használat számos formájáról. Többek között éppen az igénybevétel elemzése segíthet hozzá bennünket a mag-folyóiratok megállapításához, az intézményi szervezési politika rugalmasságának megőrzéséhez.

Szorosan idetartozó kérdés az országos folyóiratbázis adott gyűjteményekben jelenlévő részeihez való *hozzáférhetőség*: miképpen lehetne növelni az egyes folyóiratok használatát, főleg ha kielégítetlen igényekkel is számolnunk kell. Sokfelé él az a gyanú, hogy a folyóiratok dokumentációs célú feldolgozása előnyt élvez a közvetlen használattal szemben; igaz-e ez? helyes-e ez? Korlátozottan nyilvános könyvtáraink vajon lehetővé teszik-e a közvetlen használatot, vagy pedig csak a – valljuk meg – még mindig nehézkesen működő könyvtárközi kölcsönzésen keresztül? És ha már a könyvtárközi kölcsönzés szóba került, hát érdemes volna megvizsgálni mind a hazai, mind a külföldi könyvtárakhoz irányuló kéréseket, teljesítésükkel egyetemben; az elemzési szempontokat hadd ne soroljam fel, hiszen kézenfekvők. A levonható következtetések föltételezhetően módosítanák gyűjteményszervezési és szolgáltatási gyakorlatunkat. Másrészt azonban azt is meg kell kérdeznünk, valóban használnak-e minden, drága pénzen vett folyóiratot? Vagy csak az intézményi presztizs kívánta meg előfizetésüket? Vagy egyéni érdeklődés? Az igen ritka használat még az egyébként értékes folyóirat helybenlétét is megkérdőjelezi.

A bősz és bővíthető problémakataszter olvastán mégse higgye senki, hogy a TMT specializálni kívánja magát a folyóiratok kérdéskörére; de még azt sem, hogy a felsorolt témák mindegyike kimerítő tárgyalást nyer az elkövetkező számok valamelyikében. Ez függ az olvasók

aktivitásától is. Csupán arról van szó, hogy a tudományos és műszaki tájékoztatás egyik fontos elemét egy ideig megkülönböztetett gonddal kívánja kezelni, hogy erejéhez képest hozzájáruljon a már türelmetlenül várt közhasznú megoldások kidolgozásához.

VÉGRE IGAZI KOORDINÁCIÓ!*

Wix Györgyné

Országos Széchényi Könyvtár

Mindjárt bevezetéképpen elárulom, hogy ezt az írást nem egyszerűen dörögésnek, nem is pusztába kiáltott szónak szánom, hanem *felhívásnak a közös cselekvésre*. Nem leplezem továbbá derűlátásomat sem, amely azt a reményt kelti bennem, hogy az érdekeltek kollektív bölcsessége mindenki számára hasznos és elfogadható megoldáshoz vezet. Minek a megoldásához? – kérdezi ezek után teljes joggal az olvasó. A *devizatakarékosság* nagy kérdésének megoldásához – feleli e sorok írója.

Régóta vagyok gyarapító könyvtáros. Mint ilyen, régóta törekszem a devizával való takarékosagra. Drága könyveknél, időszaki kiadványok első ízbeni rendelésekor igyekszem egyeztetni igényeinket a számításba jövő könyvtárakkal – s nyilván így csinálta ezt számos más kollégám is. Mindenhol kialakultak ilyen esetekre a mérlegelési szempontok is, amelyek alapján egy-egy tételt megrendeltek vagy elvetettek. Éppen ezért – úgy gondolom – nemcsak engem ért a (kétségkívül borús devizális égből jövő) villámcsapás, vagyis a Posta Központi Hírlap Iroda sokszorosított értesítése, amelyben egy „erre hivatott bizottság” döntéséről értesítve közölte, hogy mely folyóiratok és napilapok *nem járnak* majd könyvtárunknak 1983-ban.

A devizatakarékosság kétségkívül fontos s egyre fontosabb tényező gazdasági életünkben. Azt is tudom, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács által létrehozott bizottság igyekezett legjobb tudása szerint eljárni, s a takarékoság követelménye és a folyóiratellátottság között egyensúlyt tartani. Ami ellen lázadok, az az intézkedésnek, minden dicsérendő szándéka ellenére, demokratikusnak aligha nevezhető *módja*.

Egy viszonylag kisszámú bizottság – megfelelő előkészítés hiányában – számos embernek szerzett sok bosszúságot, és – ami ennél még nagyobb baj – ha a hibákat nem korrigálják, esetenként, vállalatoknál, kutatóintézeteknél tetemes valutakiesést is. Ráadásul a közgyűjteményekben őrzött hosszú folyóiratsorok hirtelen megszakításával egyik-másik helyen jelentős értékcsökkenés áll majd elő az állományban. Persze, minden csoda három napig tart, de kérdéses, hogy a csoda elmúltával a kiesett évfolyamok pótolhatók lesznek-e, avagy a friss informáltság hiánya milyen negatívumokra vezet majd. A másik kérdés, amely a visszaküldött előfizetési szelvények láttán felmerül, az, hogy – bármilyen kevés idő állt is a bizottság rendelkezésére, mert tagadhatatlanul kevés volt – *miért nem vonták be az érdekelteket?*

Véleményem szerint, s ez egyúttal egyik, vitára szánt javaslatom, meg kellett volna határozni, hogy egy-egy könyvtár, intézmény, vállalat, kutatóintézet az eddigi X-számú, vagy netán X-összegű rendelését *hány százalékkal csökkentse*. Úgy vélem, hogy ez némi egyszerű százalékszámítással, a nagy számok törvénye alapján, megközelítőleg eredményezte volna azt az összeget, amelyet az időszaki kiadványok előfizetésére vélt devizakeretből meg kellett takarítani. Ha pedig a közgyűjteményeket előnyösebb helyzethez kívánták juttatni (mert azok nyilvánosak, meg is őrzik az előfizetett lapok egy nagy hányadát), akkor akár egyedenként, akár intézménytípusonként, más-más csökkentési kulcsszámot adhattak volna meg.

Ha hivatalos előírás lett volna, hogy a rendelő fél *saját maga* csökkentse megadott százalékkal rendelt címei számát, vagy akár rendeléseit egy adott százalékkal csökkentett összeg terhéig adhatja csak le, akkor ennek minden érdekelt eleget tett volna (különösen, ha azzal fenyegetik, hogy ha ő nem oldja meg ezt a feladatot, akkor más végzi el helyette). S ez esetben mindenhol tekintetbe vehették volna mindazt, aminek mérlegelése

* Az e cikk által kiváltott ill. a témához kapcsolódó hozzászólásokat – szokásunkhoz híven – a TMT „altera pars” rovatában közöljük; az első reflexiót ld. e számunk 100–101. oldalán. – *A szerk.*

most nem jöhetett számba, hogy tudniillik, mely lapokra van *igazán* nagy szüksége: mert kutatáshoz, gyártmány-fejlesztéshez elengedhetetlenek; mert nem elég egy más-honnan, s ki tudja mikor kapható másolat, hanem gyorsan kell az eredeti; mert az országban egyedül neki van a kezdetektől teljes sora stb.

1983 – úgy vélem – már „veszett fejsze”, de a „nyele”, az 1984. év még megmenthető. Ehhez kellene a könyvtárosok ötletei alapján – *jóelőre, megfelelő előkészítéssel* – a racionális devizatakarékosági megoldást egy erre felkért bizottságnak kidolgozni. A magam részéről fenti elgondolásomhoz még annyit tennék hozzá, hogy nem feltétlenül kell közgyűjteményben meghagyni azokat a címeteket, amelyek másutt jobban használhatók; elegendő lenne ezekre benyújtani az igényeket az OSZK *Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa* osztályához azzal, hogy ha az adott időszaki kiadvány eredeti előfizetési helyén már aktualitását veszti, a sort megőrző közgyűjtemény igényt tart rá. (Az is kívánatos lenne, ha a Posta Központi Hírlap Iroda tekintetbe venné, hogy egy-egy címből most már kevesebb érkezik be az országba, s ezért gondosabban ügyelne a hiánytalan postázásra és a gondos reklamációra.)

Végül még arról is szeretnék szót eljteni, hogy – megfelelő előkészítéssel – a *könyvrendeléseknél* is lehetne devizát megtakarítani, még hozzá nem az egyszerű rendelés-visszatartás útját választva. Azért említem ezt most, mert nem szeretném megérni, hogy akadjon egy másik bizottság, amely a könyvrendeléseket kísérli meg hasonló módon csökkenteni, s esetleg úgy dönt, hogy – teszem azt – *Edmund De Maître, Claude D'Arcy, George Devereux* hazánkfiái emlékezései, tudományos vagy szépirodalmi munkái nem illenek az OSZK gyűjtőkörébe, s ezért nem rendelhetők.

Ha szabad többek nevében szólnom, akkor e téren is hasznosnak ítélném a könyvtáros kollégák takarékosági javaslatait. A magam részéről azt képzelem, hogy igen egyszerű eljárással már tetemes mennyiségű devizát lehetne megtakarítani. (Igaz, javaslatomhoz a kereskedelmi szerveknek is tenni kellene valamit, de – mint az újságokban olvasom – a kereskedelemhez az is hozzátartozik, hogy megkeresi a legkedvezőbb megoldásokat.) Elgondolásom lényege az lenne, hogy minden intézménynek, könyvtárnak stb. *meghatározott időpontokra*, pl. négyszer egy évben kellene leadni megrendeléseit. Az így összegyűjtött rendeléseket a *Kultúra*-nál kiadónként válogatnák szét, s egy-egy nagyobb rendelésadaggal *nem bizományoshoz, hanem közvetlenül a kiadóhoz fordulnának*. (Mi magunk is tapasztalhatjuk, hogy azok a könyvek, amelyeket a Kultúra jelenleg is közvetlenül kiadótól vásárol, lényegesen olcsóbbak, mint a bizományosi jutalékkal terhelt többi.)

Az a gyanúm, hogy a gazdasági helyzet a tőkés világban is a mi malmunkra hajtja a vizet, már ami a könyvrendelést illeti: nem olyan kapósak a tudományos

könyvek, hogy a kiadók ne fogadnák kedvezően a Kultúra rendeléseit. S ehhez nem lenne arra szükség, amire egy összejövetele a Kultúra biztatta a könyvtárosokat, hogy ne soféle könyvet rendeljenek, hanem 50–60 intézmény ugyanazt, mert azt olcsóbban lehet beszerezni (ez persze régen volt), hanem elegendő lenne, hogy egy-egy kiadónak legyenek a termékei, még ha 1–1 példányban is.

Remélem, hogy morgolódásom meghallgatásra talál, s könyvtáros kollégáim nem várnak addig, amíg egy országos gépi adatbázisba be lehet majd táplálni a teljes külföldi megrendelésállományt, s rendelendő tételeinket képernyőn lekérdezve megláthatjuk, hol található már az országban a keresett cím. Ez a jövő ugyanis elég távolinak tűnik, s a kollektív tapasztalatra támaszkodva nyilván addig is ki lehet dolgozni az ésszerű devizatakarékosági elveket. Ha pedig ezek alapján működik majd egy vagy több illetékes bizottság, akkor nem fog újabb villámcsapás fenyegetni.

WIX Györgyné: Végre igazi koordinációt!

A szerző mint gyarapító könyvtáros bírálja az Országos Könyvtárügyi Tanács által létrehozott bizottság döntését, amely az érintett könyvtárak bevonása nélkül letiltotta bizonyos, tőkés országokból vásárolt folyóiratok 1983-as megrendelését, majd – mind a folyóirat-mind a könyvrendelések vonatkozásában – a valutával való takarékoság más, demokratikusabb módjaira tesz javaslatokat.

* * *

Mrs. WIX, B.: Let coordination be real at last!

The author, an acquisitions librarian, criticizes the way of decision of the ad-hoc committee set up by the National Council for Librarianship of Hungary which, without any consultation with the libraries concerned, cancelled several 1983 orders for Western journals available only for hard currency. She also presents propositions for other, more democratic ways of saving currency concerning both journal and book ordering.

* * *

ВИКС, Б.: Призываем наконец к настоящей координации!

Автор статьи — библиотекарь, занимающийся комплектованием, с критической стороны подходит к тому, что комиссия, созданная при Государственном совете по библиотековедению, без согласования с заинтересованными библиотекарями, запретила на 1983 год подписку на некоторые журналы из капиталистических стран. Затем автор предлагает более демократичные и с экономической стороны более выгодные методы использования валюты при заказе журналов и книг.

* * *

Frau WIX, B.: Endlich eine richtige Koordination!

Der Autor kritisiert vom Gesichtspunkt des Bibliothekserwerbs die Entscheidungen des vom Landesbibliotheksrat ins Leben gerufenen Komitees – welches ohne die betroffenen Bibliotheken heranzuziehen – die Bestellung gewisser, aus kapitalistischen Ländern eingeführter Zeitschriften für das Jahr 1983 nicht genehmigte. Sowohl hinsichtlich der Zeitschriften- als auch der Bücherbestellungen schlägt er andere, demokratischere Methoden der Deviseneinsparung vor.

* * *

MEGJELENT

SIMON ZOLTÁN

Állománygyarapítás és -apasztás.

Az állomány tárolása

Bp. OMIKK-ÉTK, 1982. (TMI 10. sz.)

Az állománygyarapítás és -apasztás folyamatának együttese az állományalakítás. Ez a könyvtári munka igen fontos, széles körű ismereteket igénylő része, mivel minden egyéb tevékenység az ennek nyomán kialakított gyűjteményre épül. Ugyanakkor az állományalakítás egyben a könyvtár funkciójának alávetett, abból következő tevékenység, melynél szem előtt kell tartani azt a tényt, hogy a szükséges dokumentumok teljességét csak hálózatokba és más együttműködési szervezetekbe tömörülő könyvtárak közösen tudják biztosítani.

A kiadvány terjedelme 45 oldal, ára 11,— Ft.

Megrendelhető az OMIKK Értékesítési osztályától (1428 Budapest, Pf. 12.)